

Chytré třídění odpadků, nebo spíše zneužívání dat? IuRe rozdalo Ceny Velkého bratra

24.4.2024 - | Městská část Praha 7

Název Ceny Velkého bratra (Big Brother Awards) odkazuje k fiktivní postavě z románu 1984 od britského spisovatele George Orwella. V tomto románu je celá společnost pod každodenním dohledem úřadů, jenž je připomínán všudypřítomným heslem „Velký bratr (Big Brother) tě sleduje“. Díky knize se pojem Big Brother stal ustáleným slovním spojením, které se používá při označení obzvláště významného zásahu do soukromí, ať již je učiněn jednotlivcem, institucí, či soukromou firmou. Někteří lidé si však dnes termín spojují spíše se stejnojmennou reality show. Na plakátu lákajícím na slavnostní večer, jenž se uskutečnil 20. března 2024 v Čítárně Unijazz, proto dominoval slogan „Big Brother není reality show, ale realita“. V minulosti se Ceny Velkého bratra rozdávaly zejména na oblíbených místech Prahy 7, třeba v Bio Oko či ve Vile Štvanice.

Ceremoniál je to vždy lehce absurdní: pro anticeny si totiž „ocenění“ zpravidla nechodí, a není je tak komu předávat. Na významu soutěže, která je pořádána třeba i v Německu či Nizozemsku, to však nic neubírá. Jde o to upozornit na negativní trendy, jež přináší rozvoj zejména digitálních technologií a které mají potenciál narušit hranice naší zóny soukromí. Tu má ale každý vytyčenou někde jinde: porota Cen Velkého bratra, složená z právníků, odborníků na IT či novinářů, tak musí každý rok skutečně pečlivě zvažovat, kdo by měl jednotlivé kategorie nepřijatelného postupu reprezentovat, aby byl apel k veřejnosti jasný a srozumitelný. Kdo tedy nakonec porotu svými aktivitami v roce 2023 zaujal nejvíce?

Málo klikáte na web? Budete znevýhodněni

Cenu Dlouhodobý slídil si vysloužil projekt MojeOdpadky.cz. V nominacích od veřejnosti, kterých se za loňský rok sešly více než čtyři desítky, ho zmínilo hned několik lidí. Společnost ISNO IT, s. r. o., v rámci tohoto projektu nabízí městům a obcím Motivační a evidenční systém pro odpadové hospodářství (MESOH), jenž odměňuje občany za „ekologické chování“. Systém umožňuje efektivně sledovat množství odpadu, který vyprodukují jednotlivé domácnosti. Kdo je shledán dostatečně ekologickým, je odměněn tzv. eko body, za něž může získat slevy. Ač je projekt na první pohled rámován sympaticky zeleně, bližší ohledání nabízí bohužel jiný obrázek: se získáním bodů je spojeno zbytečné shromažďování osobních údajů provozovateli systému.

Lidé v rámci projektu totiž musí aktivně komunikovat a navštěvovat jeho webové stránky. Kdo navštěvuje málo, a tedy málo sdílí osobní informace, je za svoji pasivitu de facto pokutován. Sesbírané informace navíc nevedou k ničemu pěknému: podle provozovatele systému jsou využívány například k personalizovanému zasílání obchodních sdělení, a to i bez souhlasu samotných občanů.

S postupující nutností měst adaptovat se na klimatickou krizi bude jistě ekologicky zaměřených projektů přibývat: měly by však sledovat svůj původně vytyčený cíl a neměnit se v podivné hry, na jejichž konci je cílená reklama. To lidi spíše naštve a od ekologie odradí.

Zachovat si tvář bude s rozvojem umělé inteligence čím dál těžší

I další dvě ocenění souvisejí s veřejným prostorem. Na rozdíl od sledování míry třídění odpadků však mají potenciál naši zónu soukromí narušit výrazně více: obě se totiž týkají charakteristických rysů

našich tváří, které nemůžeme nijak vymazat ani změnit, a doprovázejí nás tak celý život.

Cenu Úřední slídlil udělila porota Policii České republiky za to, že provozuje Informační systém Digitální podoba osob (IS DPO). V něm se nachází téměř 20 milionů fotek z českých občanek a pasů. Potřebuje-li policie ztotožnit něčí identitu, ať již z fotky, či videa, může tento systém využít.

Podle poroty však policie spustila v loňském roce systém utajeně: v rozporu se zákonem navíc neměla před jeho spuštěním zpracované ani zhodnocení dopadu do soukromí (tzv. DPIA), chyběl a nadále chybí i dostatečný právní základ pro jeho provoz. Nejde přitom jen o nějaké legislativní drobnosti, ale o zásadní páky, které do budoucna zajistí, že systém nebude zneužit. Řada možností zneužití je totiž poměrně dlouhá: v zahraničí již byly podobné systémy využity třeba ke sledování politické opozice či k automatizovanému ztotožňování lidí na demonstracích.

Policie se sice brání, že systém není napojený na kamerové systémy a analýza neprobíhá v reálném čase. Vzhledem k tomu, jak kvalitní jsou snímky ze současných kamerových systémů či i jen fotky šířené na sociálních sítích, by nás však tento argument neměl uchvácholit – zda systém analyzuje záběry ihned, či o pár minut nebo hodin později, je ve výsledku jedno. Veřejnost by měla vědět, kdo, kdy a za jakých podmínek a pravidel má k využívání systému přístup. Část těchto otázek policie již zodpověděla, na další odpovědi a hlavně na ochotu transparentně komunikovat zavádění podobných systémů bohužel čekáme...

S takzvanou biometrikou, tedy s identifikací na základě tváře (ale třeba i otisku prstu), souvisí i antiocenění Firemní slídlil. To obdržela firma Innovatrics za svůj systém Fingera, který umožňuje podle tváře efektivnější kontrolu docházky zaměstnanců či vydávání jídel v kantýně. Jak však porota Cen Velkého bratra připomněla, nařízení GDPR prakticky vylučuje, aby byly podobné systémy využívány na běžných pracovištích. Zaměstnanec musí mít vždy skutečně reálnou alternativu, která mu umožňuje bez jakýchkoli postihů souhlas se zpracováním biometrických dat nedávat a využívat například magnetickou kartu. Z prezentací společností, jež systém Fingera využívají, se však nezdá, že by možnost odmítnout využití biometriky zaměstnanci reálně měli.

Obě „ocenění“ jsou bohužel temnou předzvěstí světa, který nás spolu s rozvojem umělé inteligence čeká: snahy analyzovat naši tvář, ať už k identifikaci, čtení emocí, či rozpoznání zdravotního stavu, budeme pociťovat ze všech směrů. Ze strany státu, který bude chtít zajistit bezpečnost, či ze strany soukromého sektoru, pro nějž naše tvář bude cenným zdrojem dat, stejně jako jím jsou naše vyhledávané dotazy na Googlu či statusy psané na Facebook. Nepodaří-li se nám biometrický dohled udržet na uzdě pomocí legislativy, budeme možná čím dál častěji zůstat doma: právě domov totiž bude jedno z posledních míst, kde naše tvář bude skutečně patřit jen nám.

Všechna data jsou užitečná, i ta z automatu na vodu

Poslední z negativních ocenění, anticenu Výrok Velkého bratra za rok 2023, získala bezpečnostní organizace Evropské unie Europol. Podle investigativních novinářů totiž zástupce Europolu na pracovním setkání v létě 2022 prohlásil, že: „Všechny údaje jsou užitečné a měly by být předávány orgánům činným v trestním řízení. Komise EU by neměla provádět žádné filtrování, protože i nevinný snímek může obsahovat informace, které by mohly být v určitém okamžiku užitečné pro orgány činné v trestním řízení.“

Výrok se týkal kontroverzního plánu Evropské komise na plošné sledování komunikace nebo obsahu cloudových úložišť kvůli automatizovanému vyhledávání dětské pornografie. Podle poroty Europol prakticky potvrdil obavy četných kritiků návrhu: že systém plošné kontroly komunikace by mohl být záhy zneužit a definice škodlivého materiálu svévolně rozšiřována. Europol přímo během slavnostního ceremoniálu Cen Velkého bratra překvapil podruhé, když získal i Cenu veřejnosti. Podle

téměř stovky přítomných lidí je tak právě Europol tím největším z Velkých bratrů za rok 2023.

Jediné příkladné ocenění, Pozitivní cenu, získal v posledním ročníku Cen Velkého bratra Michal Berg, vsetínský zastupitel a spolupředseda Zelených. V listopadu 2023, záhy poté, co Správa železnic zveřejnila informace ke svému projektu Železnice bez plastů, v rámci kterého se startupem Lokni instaluje na nádražích automaty na filtrovanou vodu, spustil petici proti zbytečnému nucení do používání mobilní aplikace, jež je při využití automatu na vodu vyžadována. Upozornil i na neopodstatněný sběr dat, který systém od lidí, co se chtějí napít, sbírá.

I toto ocenění, podobně jako dohledový systém na třídění odpadků a rozpoznávání tváří, úzce souvisí s tím, jak chápeme veřejný prostor. Často jsme totiž svědky toho, že jeho jednotlivé prvky lze využít pouze s chytrým telefonem. Setkat se můžeme s toaletami v parku, do nichž lze vstoupit pouze s platební kartou či telefonem, hrami pro děti či informacemi o památkách, které lze načíst pouze přes QR kód, výjimkou ale nejsou ani celé zóny, kde lze platit pouze kartou, a ne hotově.

Takový veřejný prostor, jenž vylučuje skupiny obyvatel, které nechtějí či nemohou využívat některé digitální technologie, však už přestává být veřejným. Nezbyvá než doufat, že se poselství Pozitivní ceny odrazí v budoucích plánech lokálních politiků a všech těch, kdo se na tvorbě veřejného prostoru podílejí: touha po setkání a trávení času ve veřejném prostoru by zkrátka neměla být podmíněna tím, zda u sebe mám, či nemám chytrý telefon.

Držitelé Cen Velkého bratra 2023

Dlouhodobý slídlil – projekt Mojeodpadky.cz za nucení do poskytování osobních údajů

Firemní slídlil – Innovatrics za nedostatečné informování o biometrickém systému Fingera

Úřední slídlil – Policie České republiky za netransparentní provoz systému Digitální podoba osob

Výrok Velkého bratra – Europol za chuť plošně sbírat a analyzovat on-line komunikaci

Pozitivní cena – Michal Berg za kampaň proti automatům na vodu nutícím lidi využívat mobilní aplikaci

Porota Cen Velkého bratra 2023

Jan Cibulka, datový novinář, iRozhlas.cz

Eduarda Hekšová, ředitelka spotřebitelské organizace dTest

Oldřich Kužílek, poradce pro otevřenost veřejné správy a ochranu soukromí, Otevřená společnost

Ján Matejka, ředitel Ústavu státu a práva AV ČR, člen rozkladové komise Úřadu na ochranu osobních údajů

Pavel Růžička, expert na IT bezpečnost

Jan Vobořil, advokát a výkonný ředitel IuRe

Klára Votavová, publicistka a výzkumná pracovnice, European

IuRe

Iuridicum Remedium, z. s. (IuRe), je nevládní nezisková organizace založená před více než dvaceti

lety. Pomocí práva prosazuje v rámci programu Digitální svobody právo na soukromí i „právo na analog“, v programu Právní pomoc pak zprostředkovává bezplatnou právní pomoc v otázkách dluhů, oddlužení či exekucí. IuRe přináší do české veřejné diskuze nová a palčivá témata: aktuálně je to třeba automatizované rozpoznávání tváří či digitální vylučování – proces, kdy ze společnosti vypadávají lidé, kteří nemohou či nechtějí používat některé digitální technologie. Jako jediná organizace z Česka je IuRe součástí celoevropské sítě EDRi (European Digital Rights). Více info na www.iure.org či www.digitalnisvobody.cz.

<https://www.praha7.cz/chytre-trideni-odpadku-nebo-spise-zneuzivani-dat-iure-rozdalo-ceny-velkeho-bratra>